

**“GULXAN” JURNALIDA NASHR QILINGAN MATERIALLARDA BOLALAR
TILINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI**

M.O.Tillayeva

*Urganch davlat universiteti
3-bosqich tayanch doktranti*

Annotatsiya Aynan lingvomadaniy yondashuv matnni madaniy-lisoniy hodisa sifatida talqin qilish imkonini beradi, bunda uni yaratgan xalqning milliy madaniyatiga xos o‘ziga xos xususiyatlar eng yorqin tarzda namoyon bo‘ladi. Shuningdek, tilni tahlil qilishda lingvokultural yondashuvning ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Ushbu maqolada ertak, hikoya va she’rlarning “Gulxan” bolalar jurnali materiallari asosida lingvokulturologik jihatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: ertak, hikoya, she’r, bolalar jurnali, “Gulxan” jurnali, lingvokulturologiya, milliy muhit, madaniyat.

Аннотация Именно лингвокультурологический подход позволяет трактовать текст как культурно-лингвистическое явление, в котором наиболее ярко проявляются специфические особенности национальной культуры народа, его создавшего. Также подчеркивается важность лингвокультурологического подхода в языковом анализе. В данной статье анализируются лингвокультурологические аспекты сказок, рассказов и стихов на основе материалов детского журнала «Гульхан».

Ключевые слова: сказка, рассказ, стихотворение, детский журнал, журнал «Гульхан», лингвокультура, национальная среда, культура.

Abstract It is the linguistic-cultural approach that makes it possible to interpret the text as a cultural-linguistic phenomenon, in which the specific characteristics of the national culture of the people who created it are most vividly manifested. Also, it is emphasized the importance of the linguocultural approach in language analysis. This article analyzes the linguistic and cultural aspects of fairy tales, stories and poems based on the materials of the "Gulkhan" children's magazine.

Key words: fairy tale, story, poem, children’s journal, “Gulkhan” journal, linguistic culture, national environment, culture.

Kirish

Bolalar tilining rivojlanishi madaniy kontekstlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, lingvokulturologiya yosh gapiruvchilar tiliga lingvistik va madaniy elementlarning ta’sirini o‘rganishda muhim sohaga aylanadi. "Gulxan" jurnali, O‘zbekistonda bolalar uchun mashhur

nashr, mamlakatning lingvistik va madaniy muhitini aks ettiruvchi matnlar xazinasini taqdim etadi. Ushbu tadqiqotda "Gulxan"da til va madaniyat o‘zaro ta’siri tahlil qilinib, lingvistik tuzilma va madaniy elementlarning yosh o‘quvchilarga qanday taqdim etilishi o‘rganiladi.

Tadqiqot quyidagi savollarga javob beradi:

1. "Gulxan" til materiallarida madaniy qadriyatlarni qanday aks ettiradi?
2. Bolalarga mo‘ljallangan materiallarda qanday lingvistik xususiyatlar asosiy o‘rinni egallaydi?
3. Ushbu xususiyatlar o‘quvchilarning til rivojlanishi va madaniy xabardorlikka qanday hissa qo‘shadi?

Adabiyotlar tahlili

Lingvokulturologiya soha sifatida til va madaniyatni bog‘lovchi fan bo‘lib, tilning madaniy qadriyatlarni aks ettiruvchi vosita sifatidagi o‘rganadi. Vereshchagin va Kostomarov kabi olimlar madaniy-milliy til ishlatilishi identifikatsiyani shakllantirishdagi rolini ta’kidlagan. Bolalar lingvistikasi kontekstida esa Vygotskiyning sotsiomadaniy nazariyasi madaniy vositalarning, jumladan tilning, kognitiv rivojlanishdagi ahamiyatini ta’kidlaydi.

O‘zbek bolalar adabiyotiga oid tadqiqotlar, jumladan Eshonqulov va Juraeva kabi olimlarning ishlari, "Gulxan" kabi nashrlarning pedagogik va madaniy ahamiyatini qayd etadi. Ushbu tadqiqotlar shunday jurnallar axloqiy qadriyatlar, milliy identitet va lingvistik normalarni yosh o‘quvchilarga singdirishda muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

Metodlar

Tadqiqot sifatli kontent tahliliga asoslanadi va so‘nggi besh yil davomida "Gulxan"da chop etilgan matnlarni o‘rganadi. Asosiy bosqichlar:

1. Namuna olish: Maqolalar, hikoyalar, she’rlar va topishmoqlarni tanlash.
2. Kodlash: Lingvistik xususiyatlar (masalan, lug‘at, sintaksis) va madaniy elementlarni (masalan, an‘analar, axloqiy qadriyatlar) aniqlash.
3. Tahlil qilish: Bolalar tilining lingvokulturologik xususiyatlarini ko‘rsatuvchi mavzularni tasniflash.

Natijalar

Hozirgi davrda yosh avlodni axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga qaramlikdan asrash, ularni o‘qish va sog‘lom fikrli bo‘lishga o‘rgatish juda qiyin. Shuning sababdan hozirgi zamonaviy bolalar uchun bolalar jurnallarining zamon talabiga mos bo‘lishi o‘ta muhim hisoblanadi. Shu bilan birga bolalar uchun mo‘ljallangan asarlarida milliy mentalitetning aks ettirilishi bolaning ongida o‘z millatining urf-odatlarini va an‘analariga mos ravishda rivojlanishiga muhit yaratib beradi. Ona tilida madaniyatni o‘rgatish va uni inson ongida shakllantirish lingvokulturologiyaning asosi hisoblanadi. V.V.Vorobyovning fikriga ko‘ra, “lingvokulturologiyaning eng muhim masalalaridan biri milliylikni o‘rganishdir”[8;22]. Shu sababli, lingvomadaniy tahlil fanlararo zamonaviy tadqiqotlarda muhim o‘rin egallashi tabiiy holdir. Shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, til nafaqat aloqa vositasi, balki millatning madaniy kodlari ichida eng muhimlaridan biri sifatida qaraladi. Lingvokulturologiya madaniy

diskursning lisoniy paradigmasi sifatida namoyon bo‘lib, har qanday kommunikativ vaziyatda lingvomadaniy birliklarning asosiy pragmatik vazifalarini o‘z ichiga oladi. Til va madaniyatning lingvomadaniy mazmuni hodisasini atrofimizdagi lisoniy omilning mavjudlik shakllaridan biri sifatida tushunishga intilish lingvomadaniy yo‘nalishning shakllanishi va rivojlanishiga sabab bo‘lmoqda. Bu lingvomadaniy makonning o‘ziga xos talqini mavjud bo‘lib, u nafaqat milliy, balki jahon madaniyatining ham asosi hisoblanadi.

Bolalar jurnallarining asosiy qismini she‘r, hikoya va ertaklar tashkil etadi. Kitobxon bolalar ularning yoshi va qabul qilish psixologiyasidan kelib chiqqan holda birini tanlab mutolaa qiladi. Misol uchun, ertaklar asosan maktabgacha va boshlang‘ich maktab bolalarida ko‘proq qiziqish uyg‘otadi. Hikoyalar esa hajmi jihatidan kattaroq bo‘lganligi sababli boshlang‘ich va yuqori maktab bolalari uchun mo‘ljallangan. Nazmiy asarlar, she‘rlar, hajmi va ma‘nosidn kelib chiqqan holda maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarga birdek mos. Tadqiqotimizda ularning har birini lingvokulturologik jihatdan “Gulxan” jurnalining saytida berib boriladigan materiallari asosida alohida tahlil qilib chiqamiz.

Ertak – xalq og‘zaki ijodining asosiy janrlaridan biri bo‘lib, haqiqat va to‘qimaga asoslangan sehrli sarguzashtdir. U maishiy xususiyatga ega epik asar hisoblanadi va asosan nasr shaklida yaratiladi [1;371]. Ertaklarning tarbiyaviy ahamiyati beqiyosdir. Ular bolalarning sog‘lom muhitda o‘sishi va to‘g‘ri yo‘lga yo‘nalishiga imkon yaratadi. Bu o‘rinda V. G. Gusevning ertaklar haqidagi fikrlarini keltirib o‘tish joyizdir. Uning ta’kidlashicha, “jamiyatda inson tabiatidagi nuqsonlar real hayotda o‘z aksini topmagan taqdirda, ertaklarda g‘aroyib tarzda yechimini topadi”[7;29]. Folklorshunos olimlarning ta’kidlashicha, ko‘plab ertaklar sehr-jodu va mo‘jizalarga asoslangan. Shuning uchun ertaklar, odatda, "Bir bor, bir yo‘q..." so‘zlari bilan boshlanadi, demak, ishonish yoki ishonmaslik ertak tinglovchilari va buyurtmachilari ishi. Ammo ertaklar har doim voqea-hodisalar bayoni va mohirona tuzilgan syujeti bilan hammaning e’tiborini tortadi, shuning uchun ham bolalar tarbiyasida ertaklardan foydalanish yaxshi samara beradi, deyish mumkin. Ertaklarning bolalarga lingvokulturologik ta’sirini “Gulxan” jurnalida keltirilgan ertak parchalari misolida tahlil qilib chiqsak: “*Saroyda aqli va odobi go‘zal, ko‘rkam shahzoda voyaga yetibdi. Otasi shahzodaning **boshini ikkita qilmoqchi** bo‘libdi. O‘g‘liga husnda tengi yo‘q qizlarni ko‘rsatibdi.*”[3] Ushbu ertakda “boshini ikkita qilmoq” iborasi qo‘llanilgan. Bu o‘zbek millatiga xos ibora bo‘lib, “uylantirish” ma‘nosini ifodalaydi. Yosh bola bu ibora ma‘nosini ertakning davomini o‘qish orqali tushunib oladi va bola ongida ona tiliga xos bo‘lgan yangi ibora shakllanadi. Boshqa bir misolni ham tahlil qilsak: “*Mehmondo‘st Olmaxon qo‘shnisi Qarg‘ani quritilgan qo‘ziqorinlar, yong‘oqlar va donlar bilan mehmon qildi. Shu tariqa Qarg‘a qahraton qishdan eson-omon chiqib oldi.*”[6] Bu ertakda ham o‘zbek millatiga xos mehmondo‘stlik an‘analarini ko‘rishimiz mumkin. Bu ertak orqali muallif bir-biriga qo‘shni bo‘lgan Olmaxon va Qarg‘a hayvonlari orqali bolalarga qo‘shnichilik va mehmondo‘stlikni namoyish etib bergan. Ertaklarda o‘quvchini qiziqtirish, uning tasavvurini o‘stirish va o‘ziga jalb qilish uchun turli badiiy vositalardan foydalaniladi. Adabiy usullar - bu yozuvchilar tomonidan odatda aniq, qiziqarli va esda qolarli matn yaratish uchun

qo‘llaniladigan maxsus til vositalaridir. So‘zlar yoki ularning qismlari biz eshitganimizda ma‘lum bir ta‘sir ko‘rsatish maqsadida guruhlashtirilishi yoki taqqoslanishi mumkin. Ko‘plab so‘zlar bir vaqtning o‘zida bir nechta ma‘noga ega bo‘lishi mumkin va shu orqali badiiy usullarni yaratish imkoni tug‘iladi. Bunday vositalardan hikoyalarda ham foydalaniladi.

Hikoya – badiiy adabiyotda kichik epik janr, hayot hodisalari ixcham ifoda etiladigan nasriy asar [5]. Hikoya inson hayotida sodir bo‘lgan qisqa voqeani ifodalashga mo‘ljallangan. Personaj hayotida ushbu voqeadan oldin nima sodir bo‘lgani, qanday sodir bo‘lgani, kim bilan sodir bo‘lgani haqida ma‘lumot berish shart emas. Zarur hollarda ba‘zi tafsilotlar ko‘rsatilishi mumkin. Hikoyanavis U.Bo‘tayeov hikoya janrini “barcha adabiy janrlarning sinkretik shakli sifatida lirika, drama hamda eposga xos elementlarni sintez qilishi bilan birga, yuzaki qaraganda noadabiy, ammo mohiyat e‘tibori bilan umuminsoniy, demakki, adabiy, falsafiy, ilohiy elementlarga boy...”[4;6] deya ta‘riflaydi. Hikoyalar orqali bolalar asosan nutqini rivojlantiradilar. Bolalar nutqida lingvokulturologik elementlarni kitob va jurnallardagi nasriy asarlar orqali ular ongida shakllantirish mumkin. “Gulxan” jurnalida keltirilgan hikoyada ayi maktab yoshidagi bolalarda milliylikni aks ettirgan parchani tahlil qilib olsak: “*Biri yog‘och hassa tutgan, boshiga katta oq ro‘mol o‘ragan, egilib zo‘rg‘a qadam tashlardi. Ikkinchisi past bo‘yli, oriq, qo‘llarini beliga tutib yurardi. Ular kelishganda biz hovlidagi temir so‘ri ustida o‘tirardik.*” Bu hikoyani o‘qirgan bola hayolida hovlida o‘tirgan ikkita buvijonlar ko‘z oldida gavdalanadi. Sababi o‘zbek ayollari doimo boshida ro‘mol o‘rab yurganlar. Ayniqsa buvijonlarimiz qo‘llariga hassa tutganlarida ham, boshidan ro‘moli tushmagan.

She‘r. “Gulxan” jurnalida nafaqat nasriy asarlar, balki she‘riy asarlar ham doim yoritilib boradi. Quyidagi she‘rga e‘tibor qaratsak:

*Keksalar o‘gitiga
Har dam quloq solaylik.
Duo olgan omondir,
Doim duo olaylik. [2]*

Bu she‘rda mentalitetimizga xos bo‘lgan odat, ya‘ni, ota-onadan, yoshi kattalardan duo olish chiroyi aks ettirilgan. Jurnalning yutug‘i shundaki, u nafaqat yozuvchi va shoirlarning, balki muhlislarining ham ijodini nashr etib boradi. Yuqorida keltirilgan ijod mahsuli ham sakkizinchi sinf o‘quvchisining ijodi. Bundan ko‘rinib turibdiki, “Gulxan” jurnali orqali bolalar lingvokulturologik bilimlarni yetarli darajada qabul qila olyapti. Har qanday shoir yoki adibning kamoloti, avvalo, uning milliyligi, g‘oya va qadriyatlarga qanchalik sodiqligi va ularni o‘z ijodida qay darajada qo‘llay olishidadir. Muayyan madaniyat tashuvchisi va ijodkor shaxs sifatida, muallif dunyo haqidagi fikrlarga umum e‘tirof etilgan ma‘lumotlardan tashqari o‘zining shaxsiy bilimlarini ham taqdim etadi. Badiiy matnning tushunchaviy makonini o‘rganish, shubhasiz, lingvomadaniyatshunoslar uchun katta qiziqish uyg‘otadi va bu soha yanada chuqurroq tadqiqotlar o‘tkazishga munosibdir.

So‘zimiz oxirida shuni ta‘kidlab o‘tmoqchimiz, bolalar hali yozilmagan oq qog‘oz singari bo‘ladi. Ularning ongini turli yovuz axborotlar o‘rniga nutqini ravon qilish hamda

lingvomadaniy bilimlarini oshirish uchun ko‘proq ertak va hikoyalar bilan to‘ldirish lozim. Ular tufayli bolaning so‘z-mantiq tafakkuri hamda emotsional sohasi rivojlanib boradi. Badiiy asarlar har bir xalqning mentaliteti, qarashlari, madaniyati, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti haqida ma’lumot beradi.

Muhokama

Natijalar "Gulxan"ning ta’lim va madaniy vosita sifatidagi ikki tomonlama rolini ta’kidlaydi. Lingvistik jihatdan qulay kontentni madaniy boy hikoyalar bilan birlashtirish ham tilni o‘zlashtirish, ham madaniy me’yorlarni ichki o‘zlashtirishga yordam beradi. Boshqa tillardagi shunga o‘xshash nashrlar bilan solishtirilganda, "Gulxan" milliy identitet va axloqiy ta’limga kuchli e’tibor qaratadi.

Xulosa

"Gulxan" madaniy uzatish vositasi sifatida tilni samarali qo‘llab, yosh o‘quvchilarning lingvistik va madaniy rivojlanishiga hissa qo‘shmoqda. Uning ta’sirini yanada kuchaytirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Xilma-xillik: O‘zbekiston hududlaridagi turli dialekt va madaniy amaliyotlarni aks ettiruvchi hikoyalar va maqolalarni kiritish.
2. Interaktiv texnologiyalar: Jurnalning interaktiv lingvistik va madaniy mashg‘ulotlar bilan raqamli versiyasini ishlab chiqish.
3. Hamkorlik tadqiqotlari: Jurnal kontentini optimal ta’lim natijalari uchun muntazam takomillashtirish maqsadida lingvistlar va pedagoglar o‘rtasida hamkorlikni rag‘batlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulloyeva K. "Ingliz hamda o‘zbek ertaklarining lingvomadaniy hamda stilistik tahlili". Scientific progress. Volume 2, Issue 5, ISSN: 2181-1601, Toshkent-2021
2. Ahmadjonova S. Buvimning o‘g‘itlari. "Gulhan" jurnali. 9-son. Toshkent 2024
<https://gulxan.uz/sherlar/buvimning-ogitlari>
3. Alimjonova M. Antiqa shart. "Gulhan" jurnali. 10-son. Toshkent 2022
<https://gulxan.uz/ertaklar/antiqa-shart>
4. Bo‘tayev U. Hikoyalar. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi Toshkent — 2009
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Hikoya>
6. Tojiboyeva G. Mehmondo‘st olmaxon. "Gulhan" jurnali. 12-son. Toshkent 2022
<https://gulxan.uz/ertaklar/mehmondost-olmaxon>
7. Гусев Д.Е. Этика фольклора. Ленинград, Наука. 1997г.С-29.
8. Раренко, М. Б. (2009). 2009. 02. 004. Воробьев В. В. Лингвокультурология. - М. : Изд-во РУДН, 2008. - 340 с. Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 6, Языкознание: Реферативный журнал, (2), 22-31.